

Srdan Maraš

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Danila Bojovića bb, ME-81400 Nikšić
marassrdan1@gmail.com

Mišljenje kao politički čin i politika kao mišljenje na djelu

O mišljenju i djelovanju kao oblicima umnog života

Sažetak

U ovom članku razmatra se odnos između umnog mišljenja i umnog djelovanja, filozofije i politike, u perspektivi u kojoj se taj odnos, ako je pravilno shvaćen, pokazuje kao odlučujuć i za proces repolitizacije koji se, kako izgleda, nameće kao neodložna obaveza našeg vremena. Nastoji se pokazati da je starogrčko iskustvo razumijevanja filozofije i politike, transformirano u moderni na određen način, mjerodavno i za suvremenu emancipaciju našeg umnog života. A u tom sklopu umnog života, pokazuje se da mišljenje uvijek predstavlja i jedan politički čin, a politika, sa svoje strane, uvijek iznosi (i) specifično mišljenje.

Ključne riječi

umno mišljenje, umno djelovanje, samorefleksija, samodjelatnost, filozofija, politika

»Svaka je filozofija praktična, pa i ona koja se na prvi pogled čini sasvim kontemplativna: metoda je društveno i političko oruđe.«

(Sartre 1981, 147)

»... nema ničeg što nije društveno i historijsko – sve je u stvari, u krajnjoj analizi, političko.«

(Džejmson [Jameson] 1984, 19)

1. Uvod

U horizontu suvremene političke zbilje koja je, pored toga što je opterećena svakojakim složenim unutrašnjim problemima i teškoćama, u bitnom ipak obilježena snažnom tendencijom u pravcu *depolitizacije* (nulti stadij politike), ne nameće se, kako to inače biva u normalnim kriznim političkim okolnostima, samo potreba da se preispita vladajuća politika u perspektivi mogućih alternativnih politika, nego se sada, s obzirom na to da je u tekućem procesu kapitalističke *mondijalizacije*, odnosno *globalizacije* sama politika kao takva postala ugrožena, iznova rađa potreba da se *reaktualizira njen izvorni i formalni smisao* te da se u tom sklopu ukaže i na njenu realnu, stvarnu moć djelovanja koja se očituje u svakodnevicu realpolitike. Moglo bi se reći, izvan svake isključivosti i pretenzije da je jedino na taj način moguće tumačiti sadašnji »postpolitički« trenutak, kako se danas (nasuprot, dakle razvijenoj tendenciji u pravcu depolitizacije i transformacije politike u biopolitiku i geopolitiku, pri čemu se ovaj preobražaj bitno uklapa u proces depolitizacije), sve

više kao neodložni zadatak nameće *obnova politike* u cjelokupnosti njenog značenja i važenja, kao i obnova onog oblika umnog života koji je jedini u stanju reflektirati i teorijski artikulirati politički život kao formu umnog djelovanja, a riječ je o *umnom mišljenju ili filozofiji*.¹

»Kao takva samozadanaost, filozofija je slobodno mišljenje, umovanje, misao koja sebe misli i u svome mišljenju sebe hoće, baš kao što istinsko i slobodno htijenje kao svoj posljednji i najviši sadržaj ili svrhu hoće sebe, hoće da u svakom posebnom sadržaju ili predmetu bude slobodno, bude kod sebe, bude na način slobodnog samoodređenja i samodjelatnosti.« (Kozomara 1988, 155)

Insuficijencija ovog mišljenja porazno obilježava naše vrijeme. Stoga je njegova *afirmacija* i *intenzifikacija* nešto što u ovom trenutku predstavlja bezmalo nasušnu potrebu, koliko u značenju koje se odnosi na njegov samostalni život, toliko (a možda još više) i u onom smislu gdje se ističe njegova odgovornost za razvoj političkog života uopće. *Repolitizacija* naprosto izgleda nemoguća u uvjetima u kojima nedostaje *umno, autorefleksivno mišljenje*, ali sada kao osobita »metafilozofija« (Lefebvre) i »metapolitika« (Badiou) jer jedino ono, kako se u ovom zadnjem slučaju primjećuje – pored toga što i samo predstavlja »politiku u teoriji« (Althusser) – u krajnjem određuje što bi bilo »dostojno imena politike« (Badiou [Badiou] 2008, 109).²

Lefebvre, shodno čuvenoj Marxovoj uputi da *svijet treba mijenjati*, uporno nastoji na revolucionarnom i metafilozofskom potencijalu kritičkog mišljenja. Vrijedi istaknuti sljedeće:

»Revolucionarni projekt [...] promijeniti svijet i život. Nismo više u filozofiji već s one strane.« (Lefebvre 1965, 69)

»*Meta?* Ljudsko biće uvijek teži s one strane sebe sama, s one strane iskustva, svijesti i onoga što joj izmiče. Jezik joj se približava samo pomoću metafore. Nadići? Nadvisiti? To je prilika da se pokuša jedan čin koji će uspjeti ili neće, ali nužnost je sadržana u jednoj tranziciji ili transgresiji onoga što je 'stvarno' prema nečemu drugom, prema jednom mogućem koje se može pokazati kao nemoguće.« (Lefebvre 1965, 131)

Na politički karakter teorije i na njenu bitnu određenost onim političkim u najvećoj mjeri oslanja se Althusserova misao za koju, na tragu historijskog materijalizma, to predstavlja ono bitno u čitavoj stvari razumijevanja ne samo odnosa kakav se nameće između filozofije i politike, te razumijevanja same prirode filozofije, nego i, na apstraktnoj razini, ukupnih konkretnih društvenih prilika.

»Nema nikakve sumnje da filozofija također ima teorijsku funkciju, ali pitanje je: u kakvom obliku i pod kakvim uvjetima. Bilo bi potrebno opširno izlaganje da bi se to pokazalo. Ono što sam ja htio pokazati, i što mi se pri stanju stvari u vremenima koja živimo čini presudno za marksizam, nije samo 'isprepletenost' teorijske i praktične funkcije filozofije nego i primat *praktične funkcije nad teorijskom* u samoj filozofiji. Upravo radi toga da bih naglasio presudnu važnost ovog stanovišta (Teze) i da bi bilo posve jasno prvenstvo praktične funkcije, iznio sam postavku: 'filozofija je u krajnjoj instanci borba klasa u teoriji.« (Althusser [Althusser] 1975, 44)

Međutim, može se primijetiti da ovaj, ujedno svojevrsni korak unazad u smjeru izvornog starogrčkog i predmodernog misaonog i političkog iskustva te korak naprijed u modernom hodu samorazumijevanja (ovdje naznačen u obliku strukturalističkih i poststrukturalističkih gesti), ni u kojem slučaju ovdje ne označava i pokušaj da se filozofija i politika na neki način arhaiziraju, kao oblici samosvjesnog umnog života, kao umno mišljenje i umno djelovanje, da se konzerviraju u svojim neposrednim, danas već anakronim i u izvjesnom smislu nadiđenim, historijskim likovima te da se u krajnjem obezvrijedi i na-

pusti suvremena (post)moderna perspektiva globalizacije. Upravo obratno – a tome svjedoče već navedena mišljenja – posrijedi je težnja da se *dalje* i *neprestano emancipira* naš moderni umni život, kako naše (moderno) umno mišljenje, tako i naše (moderno) umno djelovanje, te da se, s tim u vezi, ukaže na perspektivu jedne moguće emancipatorske alternativne globalizacije, što bi se potencijalno odvijala u znaku transkapitalističke »univerzalne emancipacije« kojoj su podjednako strani neoliberalni kapitalizam i onaj intervencionistički, državni.

To što emancipacije u modernoj epohi – koja se inače od početka neprestano razvija i samorazumijeva u kontrastu spram one predmoderne i čija je bitna odrednica *ambivalentnost* – nema, kako izgleda, bez određenog »prosvjetiteljskog«, »progresivnog« i kritičkog »konzervativizma«³ i aktivnog defanzivnog držanja, može smetati samo onom mišljenju nenaviklom na autonomnu i autarkičnu samorefleksiju, kao i onoj politici ogrezloj u oportunističkom, utilitarizmu i instrumentalnom i »otkačenom« racionalizmu čiji su učinci sve više razarajući i sve manji produktivni (prevlast *destruktivne produkcije* nad *produktivnom destrukcijom*).

Moderne stvari, uostalom, poput *teorijske, praktične i pojetičke autonomije*, iznikle su na starogrčkom tlu. *Eksplisitni autorefleksivni, umni i samosvrhoviti karakter filozofije (mišljenje mišljenja, znanje radi znanja), politike (djelovanje djelovanja, htijenje radi htijenja), ali i implicitni umjetnosti* u onom slučaju gdje ona predstavlja *oblikovanu i stiliziranu čulnu, osjetilnu, senzibilnu samorefleksivnu djelatnost (umjetnost poput filozofije i politike reflektira, tematizira i iskušava vlastitu djelatnost, vlastite postupke)*, u paraleli s *kultiviranim i emancipiranim samorefleksivnim, samosvrhovitim mišljenjem filozofije i obrazovanim i rafiniranim samorefleksivnim, samosvrhovitim djelovanjem politike* (u razlici spram onog eksplicitnog smisla samosvrhovitosti umjetnosti (*osjećanje osjećanja, osjetilnost radi osjetilnosti*)) kakvo se pokazuje u moderni gdje vlada kapitalistički princip proizvodnje radi proizvodnje koji formalno odgovara naznačenim principima mišljenja radi mišljenja i djelovanja radi djelovanja), *izum je starogrčkog duha*.

1

Kada je riječ o ovako strukturiranom umnom i smisaonom životu, gdje se filozofija pojavljuje kao oblik umnog mišljenja, a politika kao forma umnog djelanja, vrijedi konzultirati (Kozomara 1988) i (Kozomara 2006).

2

»Koliko god da je rijetka, politika, dakle, demokracija, postojala je, postoji i postojat će. A s njom, u njenim zahtjevnim stanjima, metapolitika: ono što filozofija, na svršecima svoga efekta, naznačuje da je dostojno imena politika. Ili još: ono što mišljenje izjavljuje da je mišljenje, pod čijim uvjetom ono misli ono što je mišljenje.« (Badiju [Badiou] 2008, 109)

3

Uopćeno govoreći, paradoksalan »moderan« pokušaj da se tekovine modernog doba ne prepuste gotovo stihijskim modernim procesima razaranja i nestajanja, koje su vjerojatno

najbolje opisali Marx i Engels čuvenim riječima iz *Komunističkog manifesta* da »sve što je čvrsto i ustaljeno biva pretvoreno u dim« (Marks i Engels [Marx i Engels] 1945, 35), te koji, uz *rast* i *ubrzanje*, nesumnjivo predstavljaju bitna strukturalna obilježja *kapitalističke modernizacije*, koju shodno Marxovim uputama nikada ne treba poistovjećivati s procesom »univerzalne emancipacije«. Vezano za *rast* i *ubrzanje*, ne treba posebno napominjati da u svijetu u kom razmjenska vrijednost odnosi prevagu nad onom upotrebnom i u kom dominira logika i dinamika *neograničene proizvodnje radi proizvodnje*, s pratećom potrošnjom koja pokazuje sličan karakter, upravo *rast*, sve *veći* i *brži* *rast*, i *ubrzanje*, *neprestano* i *rastuće ubrzanje* spadaju u suštinske odlike kapitalističke modernizacije. Usp. Roza [Rosa] 2019.

2. Filozofija kao umno mišljenje

Što nam, početno, morfološki gledano u načelu kazuje starogrčko životno i misaono iskustvo koje je izumjelo politiku i filozofiju, u suočavanju s njima, i po čemu je ono, usprkos bitnim metamorfozama koje su ove pretrpjele u modernim vremenima,⁴ relevantno i za današnje postmoderne društvene prilike u kojima zatičemo politiku i filozofiju kao oblike smisaonog umnog života?⁵ Najprije, kada je riječ o *filozofiji*, odnosno o *umnom mišljenju* ili *samorefleksiji*,⁶ odmah se u pionirskim pothvatima pokazalo da se mišljenje mora upustiti u *proces samoposredovanja* ako se želi osloboditi samovolje, subjektivne neizvjesnosti i objektivne relativnosti. U svojoj raspravi sa sofistikom i retorikom, filozofija se pod imenom dijalektike izborila za svoj pojam *mišljenja* kao *objektivnog i istinitog mišljenja*, poistovjećenog sa *znanjem*. Izraženo nešto kasnije u pregnantnoj formuli *mišljenja mišljenja*, koja ističe *umni karakter*, ovo umno mišljenje ubrzo je u dominantnoj tradiciji filozofskog mišljenja postalo sinonim za objektivnost i istinitost svakog mogućeg mišljenja. *Kritički procesualno oslobođeno* u svojoj *autoreferentnosti* i *autorefleksivnosti svih pretpostavki i predrasuda (izuzev, paradoksalno, one načelne po kojoj je mišljenje određeno bitkom – filozofija bi zajedno sa politikom predstavljala onu graničnu točku starogrčkog iskustva gdje ujedno biva sačuvan i probijen ontologički horizont prvobitnosti onoga što jeste i što je zbiljsko)*, ono se bitno izdiferenciralo u odnosu na ostale oblike mišljenja što su ostali izvan u odnosu na *prinudu samoobrazlaganja i polaganja računa*, koju je ono, kao umno mišljenje, samo sebi izričito pripisalo. Ističući na ovaj način *autonomiju* mišljenja, njegovu *slobodu* i *samostalnost*, ono se u tom sklopu ujedno ukazalo i kao jedno *apsolutno mišljenje*.

Pri tome, na ovom mjestu gotovo je uvijek neophodno podsjetiti i na to da ni *apsolutnost* ovog mišljenja, ni njegova *beskonačnost*, *sloboda* i *samostalnost* nisu u vezi s njegovom predmetnom usmjerenošću, nego su isključivo plod i odlika njegove *samosvjesne pojetičke autonomije* i *eksplicitne samozakonodavne prakse*. Ono bi, drugim riječima, bilo *apsolutno* ne zato što je upravljeno prema nekom apsolutu i *beskonačno* zato što bi bilo usmjereno prema nekoj beskonačnosti, već je ono *apsolutno* i *beskonačno* u onoj mjeri u kojoj misleći apsolut i beskonačnost *misli u istom činu ujedno i sebe* samo te tako potencijalno *ništa ne previđa* i *ništa ne zaboravlja* u *procesu mišljenja* izvan čega ne preostaje *ništa što ne biva mišljeno*. Ili, još preciznije rečeno, ono je *apsolutno* i *beskonačno* ne zato što misli nekakav apsolut ili određenu beskonačnost, nego zato što *misleći bilo što ono u tom činu mišljenja u isti mah promišlja i sebe* samo te tako, kako je već rečeno, potencijalno *ništa ne previđa* i *ništa ne zaboravlja* u *procesu mišljenja* izvan čega ne preostaje *ništa što ne biva mišljeno*. Jedino u tom smislu ovdje bi važilo da je umno mišljenje apsolutno i beskonačno, gdje je *beskonačnost* naziv za njegove *modalitete variranja*; ono je beskonačno na način da njegova samoobrazlagalačka praksa ne posustaje ni u jednom trenutku i ni na koji način, što će reći da ono u tom poduzimanju mora biti permanentno i izverzirano.

Isto stoji stvar i kada je riječ o njegovoj *slobodi* i *samostalnosti*. Ono nije *slobodno* naprosto zato što bi na neki poseban način bilo posvećeno pitanju slobode, nego je slobodno u onoj mjeri u kojoj je *kritički oslobođeno svih pretpostavki i predrasuda u eksplicitnoj obrazlagalačkoj i izdiferenciranoj pojetičkoj praksi samomišljenja*. Kao što je i *samostalno* tek u onoj mjeri u kojoj predstavlja određeno *uključujuće isključivanje*, dakle, u onoj mjeri u kojoj se ne suprotstavlja onom drugom naprosto na *ekskluzivan* način, nego ga

u razlici i separaciji *samokritički interiorizira* i unekoliko »supstancijalizira« (u isti mah ovdje bi vidljive bile i granice samosvijesti antičkog čovjeka, njegova nespремnost da se prekorači samorazumljivi horizont antičkog svijeta koji je shvaćen u isključivosti spram onoga što bi bilo tuđe, strano, različito i drugačije).

Uz gred budi rečeno, nije slučajno da se *reforme*⁷ u svim poljima danas uglavnom odvijaju i sprovode u okviru tzv. *inkluzivnih procesa*. Ubrzano i intenzivno *uključivanje* u suvremeno kapitalističko tržište, što se nerijetko sofisticirano opravdava jednom apstraktnom utopističkom retorikom usmjerenom na izgled nadolazeće budućnosti (*transhumanizam* oslonjen na moć tehnike i tehnologiju proizvod je ove kapitalističke ideologije), otvoreno se određuje kao *reformski* i još *tranzicijski* proces, što se odnosi na sve one narode i zajednice koji se tek trebaju integrirati u kapitalistički poredak. Pri tome, ovaj *cinizam* nije proizvod nekog kritički izdiferenciranog stava i promišljanja o postojećem u krugu mogućih alternativa, nego je on u potpunosti izraz jedne ideologizirane kapitalističke svijesti. Što svjesno što nesvjesno, ono *strano*, *izvanjsko* i *drugačije* u granicama te svijesti uvijek se razumijeva kao jedna isključivo *prisna*, *unutrašnja* i *vlastita stvarnost*, pri čemu se u isto vrijeme ono *isto*, *domaće* i *unutrašnje*, *immanentno* ne shvaća kao jedna *ekstatična*, *ekscentrična*, *alternativna* i *transcendentna stvarnost*. *Isključivost* te perspektive, koja je zapravo načelno *uključujuća* i *sistemska*, u potpunom je dosluhu s tretiranjem svake *ekskluzije* što se nameće kao jedna privlačna ili odbojna stvarnost. Tu je uvijek riječ o *inkluzivnim ekskluzijama*, *uključujućim isključivanjima*, određenim *unutrašnjim vanjštinama*, a da pri tom, kako je naznačeno, nisu ujedno posrijedi i *ekskluzivne inkluzije*, *isključujuće uključenosti*, *izvanjske unutrašnjosti*. Naglasak je naprosto na *uključivanju* i to nije nimalo slučajno. Potiču se sve radnje i procesi što doprinose ukupnoj *integraciji* kapitalističkog sistema. *Inkluzivni procesi u svim sferama* (obrazovanje i znanje su danas, u njihovoj kontrarevolucionarnoj fazi, posebno podložni tim procesima), *za svoju krajnju svrhu imaju održanje, stabilizaciju i rast, prosperitet tog sistema, usprkos konstantnim turbulencijama i promjenama kojima je izložen*. Na stranu sada pitanje o tome nije li ovo očekivanje stabilnosti i kontinuiteta u perspektivi sistemske nestabilnosti i sistemskog diskontinuiteta naivno i kratkovidno.

4

Glavna razlika: sebe svjesna, samoopredmećena, autotematizirana, bezgranična i eksplicitna moderna teorijska i praktična samosvijest u razlici spram takoreći naivne, samorazumljive, nesvjesne, ograničene i implicitne teorijske i praktične samosvijesti antičkog svijeta određene ontologičkim obzorjem prvobitnosti bitka.

5

Na inventivnost starogrčkog duha ukazivali su mnogi tumači antike, pa, razumije se, i oni bolji među njima kao što su Jean-Pierre Vernant (*Les Origines de la pensée grecque*, Flammarion, Pariz 1962.) i Moses Finley (*L'Invention de la politique*, Flammarion, Pariz 1985.).

6

Filozofija reflektira, iskušava i tematizira vlastito iskustvo, te tako posredno reflektira, iskušava i zahvaća ona druga, izvanjska iskustva.

7

Da reforme unutar postojećeg kapitalizma nemaju danas nikakvu konkurentnu alternativu smatra, pored ostalih, i jedan od najznačajnijih sadašnjih istraživača kapitalizma J. Kocka. Na jednom mjestu svoje utjecajne knjige *Historija kapitalizma* on kaže sljedeće: »Trenutno se ne naziru alternative koje bi bile superiorne u odnosu na kapitalizam. Međutim, razne su varijante zamislive unutar kapitalizma, a dijelom su i primjetne. U pitanju je njihov razvoj. Reforma kapitalizma predstavlja trajan zadatak. Ključnu ulogu pri tome ima kritika kapitalizma.« (Koka [Kocka] 2016, 125)

S druge strane, uključivanje u kapitalističko tržište za veliki broj pojedinaca, udruženja, zajednica, klasa i naroda u isti mah, paradoksalno, znači i njihovo bitno *isključivanje* iz istog. Prividno prisustvo i periferno učešće u općem, globalnom prometu (partikularizacija, instrumentalizacija i marginalizacija kao ključna obilježja tog procesa) najčešće gotovo u potpunosti odražava bitno odsustvo i izostanak stvarne, praktične participacije. Prisvajanje viška vrijednosti, profita, ostaje privilegija odabranih. Ostali su *uključeni samo da bi bili isključeni, sudjeluju da bi bili izbačeni* i, nerijetko, *prizvani naprosto da bi bili neutralizirani, izmješteni*.

Stoga, u sadašnjim društvenim prilikama svakoj uistinu naprednoj, progresivnoj i emancipatorskoj svijesti, nasuprot svuda prisutnom i agresivno ispostavljenom zahtjevu »uključiti se«, kao vodeći imperativ trebao bi, čini se, poslužiti slogan (kad smo već dovedeni u situaciju da se pozivamo na slogane) »isključiti se«. Pri tom je potrebno povesti računa o tome da nije svako isključivanje napredno. Nerijetko su isključivanja danas upravo u službi »stabilizacije« etabliiranog poretka (*reaktivne, konzervativne, regresivne ekskluzije*), čiji režim potiče raznovrsna isključivanja (ekonomska, politička, društvena, kretanje u pravcu sitnog i sve više srednjeg poduzetništva, idiotizma i egzotike) ne bi li, pored ostalog, ograničio i ona bitna, aktivna koja ga dovode u pitanje i tako nagovještavaju istinske alternativne emancipatorske mogućnosti (transkapitalističke mogućnosti). Samo bi, dakle, *radikalna i kritička isključivanja*, čiji su motivi *unutar sistema* koji se želi nadići, predstavljala potencijalno *progresivne i revolucionarne ekskluzije*.

Drugim riječima, nasuprot *inkluzivnim ekskluzijama*, na kojima nastoji kako neoliberalni, tako i intervencionistički kapitalistički režim, gdje svaki *oblik isključenosti i izvanjskosti u krajnjem biva uključen i interioriziran u postojeći poredak, ekskluzivne inkluzije* (kao samosvjesne i kritičke isključene uključenosti, odnosno kao izdiferencirane, specificirane i izvanjštene unutrašnjosti) bile bi potencijalno u vezi s naporom nadilaženja postojećeg poretka u smjeru jedne transkapitalističke zbilje. Izvan ne samo *neposrednog kontrasta uključenost/isključenost (unutrašnje/izvanjsko)*, gdje se *unutrašnje* u isti mah pojavljuje kao *čista izvanjskost (uključivanje kao isključivanje)*, a ova kao neprevladiva *unutrašnjost (isključivanje kao uključivanje)*, nego i izvan obzorja u kojem se *unutrašnje izvanjskosti (interiorizirane eksteriornosti, inkluzivne ekskluzije)* nedijalektički i bitno tumače kao *isključive unutrašnjosti i prividne spoljašnjosti* (u ideološkom žargonu kao *relativne unutrašnjosti i realne izvanjskosti*), *ekskluzivne inkluzije* svjedočile bi o *izvanjskim unutrašnjostima*, gdje se ove ujedno pokazuju kao određene *ekstatične i ekscentrične unutrašnjosti, eksteriorizirane i transcendentne imanencije*. Rez, prekid, cezura, diskontinuitet, izlet u nepoznato, avantura, utopija, bile bi intrinzične odlike tog *imanentnog sklopa* isključujućih uključenosti. No te hazardne crte ovdje ne govore o nekoj čistoj i nedostižnoj transcendenciji, nepristupačnoj izvanjskosti, kao što ne ističu neki reformski potencijal navodno strukturno sadržan u sistemu, već one, naprotiv, govore o jednoj *radnoj i u sebi samoj izvanjskošću bremenitoj unutrašnjosti, one naglašavaju i aktiviraju revolucionarni moment*, što je naročito važno u današnjoj situaciji kada prijeti novi *nihilizam*.

»... zadatak filozofa više nije potkopavati hijerarhijski simbolički sklop koji utemeljuje socijalnu stabilnost, već – vratimo se Badiouu – činiti da mladi uoče opasnosti narastajućeg nihilističkog poretka koji se predstavlja kao domena novih sloboda. Mi živimo u neobičnoj eri u kojoj nema tradicije na kojoj možemo zasnivati svoj identitet, nema okvira ili smislenog univerzuma koji bi nam mogao omogućiti voditi život izvan hedonističke reprodukcije. Današnji nihilizam – vladavina ciničnog oportunizma praćenog stalnom anksioznošću – legitimira se kao oslobođenje

od starih ograničenja: imamo slobodu stalno pronalaziti svoje seksualne identitete, mijenjati ne samo svoj posao ili svoju profesionalnu putanju nego čak i svoje najdublje subjektivne karakteristike, kao što je seksualna orijentacija. Međutim, obim ovih sloboda strogo je propisan koordinatama postojećeg sustava, kao i načinom na koji potrošačka sloboda doista funkcionira: mogućnost da se bira i troši neprimjetno se pretvara u *obavezu* superega da bira. Nihilistička dimenzija ovog prostora sloboda može funkcionirati jedino na permanentno ubrzan način – onog trenutka kad uspori, postajemo svjesni besmislenosti cijelog kretanja. Ovaj Novi svjetski neporedak, ta postepeno narastajuća besvjetna civilizacija, primjerno utječe na mlade, koji osciliraju između intenziteta potpunog izgaranja (seksualno zadovoljstvo, droga, alkohol, čak i nasilje) i nastojanja za uspjehom (studirati, stvoriti karijeru, zaraditi novac... unutar postojećeg kapitalističkog poretka). Stalna transgresija tako postaje norma – uzimajući u obzir slijepu ulicu seksualnosti ili umjetnosti danas: postoji li išta dosadnije, oportunističkije ili sterilnije nego podleći naređenju superega za neprestanim izmišljanjem novih umjetničkih transgresija i provokacija (umjetnik performansa koji masturbira na bini ili se mazohistički siječe, kipar koji prikazuje raspadajuće životinjske leševe ili ljudski izmet) ili paralelnom naređenju za uključivanjem u ‘odvažnije’ forme seksualnosti?« (Žižek 2019, 14–15)

Vraćajući se na osnovno – u suvremenim okolnostima društvene zbilje gdje je u značajnoj mjeri posustao razvoj umnog mišljenja ili *samomišljenja* i u (postmodernom) vremenu u kojem su uveliko kompromitirane emancipatorске vrijednosti poput slobode, jednakosti, samostalnosti, autonomije i drugih, koje su se dijelom pervertirale u svoja naličja i poprimile dijabolički karakter, *gdje se u ime slobode prije porobljava, nego oslobađa i u ime jednakosti prije potiču razlike*, nego što se *one smanjuju*, kao što je i *samostalnost prije naziv za zavisnu neovisnost*, negoli što je *oblik oslobađanja od vlastite neovisnosti*,⁸ *nagovor na povratak samorefleksiji, samostalnosti i autonomiji*, pored toga što izaziva nelagodu koja se uvijek javlja kada se susrećemo s nečim čije je vrijeme, kako se smatra, »prohujalo«, dodatno djeluje provokativno s obzirom na to da priziva jedno usmjerenje za koje se vjeruje ili da je promašeno i neuspješno ili da je upravo glavni krivac za situaciju u kojoj smo se našli. Nerijetko se može čuti optužba (često je dolazila i još uvijek dolazi baš iz filozofskih krugova, počev od onih kontinentalnih i transkontinentalnih analitičke provenijencije, pa sve do određenih poststrukturalističkih i postmodernističkih krugova), kako je autorefleksivno, autonomno te dijalektičko mišljenje bitno doprinijelo formiranju i razvoju modernih društvenih totaliteta represivne prirode, pri čemu se još tvrdi da je to nužna posljedica jedne navodno strukturne slabosti, koja bi pritom bila i nepopravljiva. U takvoj konstelaciji stvari, nepovoljnoj po razvoj i afirmaciju umnog dijalektičkog mišljenja, u jednoj klimi gdje se svaka pretenzija ovog mišljenja na društveni i politički angažman unaprijed diskvalificira, pored ostalog kao nekorektnost, prekršaj ili čak bolest, ne samo da nije više zdravo ili sigurno upražnjavati ovo mišljenje i zalagati se za njegovu potvrdu, nego sve više izgleda da je izlišan i neprimjeren svaki napor uložen u tu svrhu. Pritom se previđa osnovno i bitno u cijeloj stvari, a to je da *dijalektika* nije nekakav slučajan i proizvoljan metodološki izbor, nego, upravo obrnuto, nužan izbor utoliko, ukoliko se prihvati bitna teza da je *naš svijet bremenit unutrašnjim proturječnostima*.

»Održavana napetost prožima dvodimenzionalni univerzum rasuđivanja u kojem je na djelu kritička, apstraktna misao. Dvije dane dimenzije su antagonističke, a realitet je prisutan u obje, dok

8

Samostalnost se razlikuje od neovisnosti upravo po tome što je karakterizira unutrašnjnja, bitna oslobođenost od svega drugog, od svake izvanjske relacije i odnosa, pri čemu svoju specifičnost i identitet razvija kritičkim

i reflektivnim odnosom spram sebe same kao ujedno jedne druge stvari, dok je za neovisnost presudno to da svoj identitet uvijek vezuje za ono drugo, inače njoj samoj izvanjsko.

dijalektički pojmovi razvijaju zbiljske proturječnosti. U svom vlastitom razvoju je dijalektička misao došla do poimanja povijesnog karaktera proturječnosti i procesa njihova posredovanja kao povijesnog procesa. Tako se 'druga' dimenzija misli javila kao povijesna dimenzija – potencijalnost kao povijesna mogućnost, a njezina realizacija kao povijesno događanje.« (Marcuse 1968, 101–102)

Usprkos, međutim, snažnom pritisku da se odustane od zahtjeva »odlučivanja vlastitom glavom« i od imperativa da se putem *samokritičkog, umnog mišljenja* (i još putem umnog djelovanja) oslobađa stvar čovječanstva, a to se danas, kako smo ranije naznačili, uglavnom vrši, paradoksalno, naglašavanjem značaja samostalnog mišljenja, ne vidi se ni jedan jedini valjani razlog zašto bi se odustalo od namjere da se putem umnog mišljenja proizvodi i posreduje naša ljudskost, pogotovo u perspektivi u kojoj je deficit ovog mišljenja ono što odlikuje naše vrijeme, a ne njegov suficit i inflacija koju bi ono kao takvo sa sobom donosilo. Ako su sloboda, jednakost, pravda i autonomija ono što formira ljude i ono što ih uobličava u konkretne historijske subjektivite, ne vidi se, konačno, koje su alternative predložene ovoj načelnoj grčkoj, premodernoj i ujedno modernoj, prosvjetiteljskoj uputi, osim ako to nisu oni specijalni modeli mondijalističkog mišljenja direktno stavljeni u službu poticanja globalne kapitalističke privrede, gdje se isključivo cijeni učinkovitost, efikasnost, korisnost, brzina i rast.

S druge strane, teze o tome kako je autorefleksivno, umno dijalektičko mišljenje doprinijelo eskalaciji svih vrsta nasilja u modernom dobu i naročito u našoj bližoj prošlosti, od, prvenstveno, jednoumlja u mišljenju preko diktature i terora u praktičnom polju do privrednog nasilja, i kako ono generalno nije više pouzdano u stvarima odgoja i obrazovanja, čim se prenesu i prevedu u područje argumentativne prakse, gube svaku pouzdanost i pokazuju se kao puka idolatrija i površna opsjena. Povišen ton, kakav ih najčešće prati, ne uspijeva prikriti njihov ideološki karakter. S puno razloga moglo bi se zapravo tvrditi upravo suprotno, kako se tek njegovanjem, kultiviranjem i usavršavanjem autorefleksivnog mišljenja uspinjemo do visina koje moguće naznačuju mjeru našeg odgoja i obrazovanja.

Što se tiče opće veze filozofije i nasilja (problem koji sam po sebi predstavlja krupnu temu i zahtijeva, još više nego ovaj prethodno skicirani, ogroman i sistematski trud, koji ovdje, razumije se, ne bi bio umješan), neka bude tek ovlaš istaknuto da je filozofija od samih svojih početaka oprezno prilazila fenomenu nasilja i da uglavnom nije bila spremna praviti ustupke po tom pitanju. Vrlo brzo je postala svjesna njegove ambivalentne prirode i upletenosti u mnogobrojne životne pojave.⁹ U stvari, historijski gledano, nju prije progoni dilema postoji li uopće bilo što na zemaljskoj kugli da izmiče njegovom utjecaju, negoli što je fascinirana njegovom privezanošću za određene pojave i procese s kojima je inače povezano. Shodno ovom posljednjem ona je, makar u svojim kritičkim izdanjima, postala i prilično iskusna u poslu umnog diferenciranja različitih vrsta nasilja i to, u najmanju ruku, naše kulturno društvo ne bi trebalo previđati ili zaboravljati kad god pokušava nešto nam kazati o stvari nasilja jer ono u tom pogledu, iako možda nije uvijek i svjesno toga, mnogo duguje upravo kritičkoj filozofskoj kulturi koja svakako predstavlja dio naše opće kulture. U tom smislu, prije se zapravo postavlja pitanje o tome nije li upravo neuvažavanje nalaza koje nam isporučuje umno, kritičko i autorefleksivno mišljenje ono što nas dodatno izlaže opasnosti beskrupuloznog nasilja. Čini se u svakom slučaju da danas, i to kako izgleda naročito danas, kada smo suočeni sa svim dijaboličnim procesima u kojima se pervertiraju i naše elementarne intuicije i kada smo naizgled nerijetko potaknuti na upra-

žnjavanje umnog, samokritičnog mišljenja, treba nastojati, pa i kontraintuitivno, na istom ako želimo i dalje biti slobodni, jednaki i samostalni.

3. Politika kao umno djelovanje

Prelazeći sada na praktičko područje i na političku dimenziju koja predstavlja jedan moment praktičnog života, ali onaj *bitni* (u praktičnom polju politika bitno otjelovljuje *umni samosvrhoviti život*, što se ne bi moglo na isti način reći za etiku ili ekonomiku, baš kao što se u *teorijskom polju umni, autorefleksivni i samosvrhoviti život* vezuje poglavito za *filozofiju*, a u onom *pojetičkom za umjetnost*),¹⁰ postavlja se pitanje što nam je u toj domeni starogrčko umno iskustvo, usprkos svojoj ograničenoj i samorazumljivoj samosvijesti, ostavilo u nasljeđe? Budući da ovom prilikom nismo u poziciji značajnije razvijati ovu stvar, ostaje nam da šturo i u kratkim crtama istaknemo ono što bi po našem sudu bilo bitno u kontekstu u kojem se zanimamo pitanjem *umnog djelovanja* i njegovom vezom s bliskim mu umnim mišljenjem, naročito u horizontu u kojem se taj odnos pokazuje aktualnim i u današnjim političkim prilikama.

Što bi bilo osnovno i na osnovi čega bi onda sve drugo proizlazilo sadržano je u uvidu da bi *politika* u bitnom predstavljala *moment umnog života* i to kao *oblik umnog djelovanja*, što onda u nastavku još podrazumijeva da ona označava *samodjelatnost* (djelatnost koja reflektira, iskušava i tematizira vlastitu djelatnost), u paraleli sa *samomišljenjem*, mjerodavnim za aspekt umnog života koji se tiče *umnog mišljenja*. Kao *samostalna samosvjesna samodjelatna praksa (djelovanje djelovanja i djelovanje radi djelovanja)*, gdje je djelovanje isposredovano sobom i na sebe samo bitno upućeno, politika obilježava eksplicitan *samosvrhoviti* praktični život, opet u paraleli, mogli bismo reći, s umnim mišljenjem, koje u formuli *mišljenja mišljenja* i onoj *znanja radi znanja* isto tako ističe vlastitu *autoreferentnost* i *autorefleksivnost* i u tom smislu ono bi također bilo *samosvrhovito*. To, da politika ima svrhu isključivo u sebi samoj (*političko djelovanje radi političkog djelovanja*), dalje znači da ona ni na koji način ne može biti promatrana iz nekakve izvanjske perspektive i u svjetlosti nekakvih izvanjskih faktora, bilo da su oni ekonomske, moralne, estetske, religiozne ili uopće vitalne prirode. Druga je stvar što politika dijeli taj zajednički praktički prostor *samosvrhovitosti* (prije svega) s ekonomikom i etikom. Ekonomsko se ne može zamisliti odvojeno od njegove određene unutrašnje svrhovitosti, kao što je i moral nezamisliv u odsustvu autonomije i odgovornosti koja se vezuje za nju. Čak i Hannah Arendt, koja smatra da se

9

Dovoljno je sjetiti se Platona i njegovog razumijevanja same prirode filozofije koja se doводи u neposrednu vezu s tiranskom snagom erosa, čiji je značaj neprocjenjiv u cjelokupnoj Platonovoj metafizici, ili njegovog shvaćanja problema pravde koji se ne može odvojiti od pitanja sile; u moderno doba primjeri Nietzschea i Heideggera te Marxa i Lenjina dovoljno su upečatljivi, da ne spominjemo temu revolucije koja u velikoj mjeri bitno obilježava moderna teorijska i praktična strujanja.

10

Ovdje ostavljamo po strani činjenicu da su pojmovi *filozofija*, *politika* i *umjetnost* u

modernu doba doživjeli bitne transformacije, tako da se politika sve više razumijeva u pojetičkom ključu kao (estetski) proizvodni život, kao što se i umjetnost, s druge strane, počev od larpurlartizma preko moderne i avangarde do neoavangarde, sve više shvaća kao jedna praktična, unutrašnja, formalna i samosvrhovita praksa, u neposrednom dosluhu s temeljnim principom kapitalističkog društva proizvodnje radi proizvodnje. Što se tiče filozofije, njeni moderni iskoraci u pravcu »teorijske prakse« i »pojetičke, umjetničke autonomije« nezamislivi su, u strogom smislu, u antičkom prostoru.

praktična (politička) djelatnost ljudi još u antičkim vremenima, kod Platona i Aristotela, naročito kod ovog prvog, dovođila u neposrednu vezu s tvorbom i proizvodnjom (vidi naročito odjeljak »Tradicionalna zamjena spravljanja za djelovanje«, u: Arendt 1991, 177–185), snažno ističe ujedno kako je politika i kod Platona i kod Aristotela principijelno shvaćena kao jedna autonomna samosvrhovita djelatnost, bitno odvojena od prisile svakodnevnog života, njegove prirodne nužnosti i uopće od svih faktora izvanjskih u odnosu na njenu bit što se poistovjećuje s »čistom aktualizacijom«.

»Niti jednoj djelatnosti koja je služila samo uzdržavanju života, održavanju jedino životnog procesa, nije bio dozvoljen ulazak u političko područje i to uz ozbiljnu opasnost prepuštanja obrta i proizvodnje radinosti robova i stranaca, tako da je Atena doista postala 'pensionopolis' s 'proletarijatom potrošača' kojega je Max Weber tako živo opisao. Istinski karakter tog *polis*a još je uvijek jasno izražen u Platonovoj i Aristotelovoj političkoj filozofiji čak i kada je granica između kućanstva i *polis*a povremeno zamagljena, naročito kod Platona koji je vjerojatno slijedeći Sokrata počeo navoditi primjere i slike za *polis* iz svakodnevnog iskustva u privatnom životu te također kod Aristotela, koji je, slijedeći Platona, probno pretpostavio da barem historijski izvor *polis*a mora biti povezan s nužnostima života i da samo njegov sadržaj ili pripadajuća mu svrha (*telos*) nadilaze puki život u 'dobar život' [...] Pozadina zbiljskog političkog života, barem kod Platona i Aristotela, ostala je toliko snažna da se u razliku između područja kućnog i političkog života nikada nije sumnjalo. Bez ovladavanja nužnostima života u kućanstvu nije moguć ni život niti 'dobar život' ali politika nikada ne postoji radi života. Ako se radi o članovima *polis*a onda život u kućanstvu postoji radi 'dobrog života' u polislu.« (Arendt 1991, 34–35)

Samosvrhovitost naprosto upućuje na *samoodgovornost*. *Politika* je kao *samosatnalna samosvjesna samodjelatna* i *samosvrhovita praksa samoodgovorno djelovanje*, baš kao što je i *filozofsko mišljenje* kao *samosvjesno samomišljenje* i *samosvrhovito mišljenje* u bitnom *samoodgovorno samostalno mišljenje*, mišljenje koje je u biti odgovorno prema sebi i sebi polaže račun, koje sebe izričito obrazlaže. Grci su, jednostavno, bili načisto s time da o filozofiji može suditi jedino filozofija i da se političkom zajednicom može smatrati isključivo ona zajednica koja je *autokonstitutivna* i *samoupravna*. Drugim riječima, kao što filozofija nastaje samo u *činu filozofiranja* koji se upražnjava na *samoupravan* način, tako se i politička djelatnost pokazuje kao takva jedino onda kada je *u sebi* i *iz sebe proizvedena*, isposredovana *sobom* i odnosom *prema sebi*. Samo bi ona zajednica bila politička zajednica koja je *samouspostavljena* i dalje *pojetički otvorena spram vlastitih mogućnosti uspostavljanja*. Kao što nema, naime, neke unaprijed utvrđene filozofije koja postavlja mjerila i standarde za uspostavu jedne *određene* filozofije, nego se ova uvijek producira u vlastitom činu *samoodgovornog samorazumijevanja*, dovodeći na taj način u pitanje i ukupnu filozofsku tradiciju, tako se i ono političko pojavljuje samo tamo gdje je na djelu *autopojetička samoodgovorna djelatnost*, koja ne iskušava tek moguće unutrašnje modele političkog razvoja, nego dovodi u pitanje upravo *načelni politički okvir* i *samu mogućnost političkog funkcioniranja*. *To što je politika* i *što bi bilo ono političko pokazuje se bitno u jednom »autokomunikativnom« političkom činu*.¹¹ Kao što se filozofija otkriva »tek« u *izumijevajućem* umnom mišljenju, kao jednom izričitom samoodgovornom i samosvrhovitom mišljenju, tako bi se i politika, dakle, obznanjivala »tek« u *izumijevajućem aktu umnog djelovanja*, kao jednom izričitom samoodgovornom, samosvrhovitom i samokomunikativnom djelovanju. *Politika kao vještina* ili *umjetnost mogućeg* iskazuje se bitno kao *vještina* ili *umjetnost iskušavanja vlastitih mogućnosti* te utoliko u slijedu i kao *umjetnost onog nemogućeg*. Naivna i samorazumljiva antička praktička samosvijest i ovdje bi, međutim, pokazivala svoje granice; pored toga što bi barbari, robovi i žene

bili isključeni iz političkog poduzeća, antički bi svijet predstavljao krajnju granicu političkog samorazumijevanja.¹²

Imajući sve ovo na umu, ostaje naznačiti aktualni značaj ovako shvaćene političke djelatnosti i to u obzoru u kojem je ona danas svedena na *tehniku*¹³ i *spektakularno umijeće vladanja radi vladanja*¹⁴ te na svoje izvedene forme bivajuća lišena vlastite biti.

Prije svega, potpuno je jasno i očigledno da transformacija politike u *biopolitiku* i *geopolitiku*, što je osnovno obilježje suvremenog postpolitičkog trenutka, bitno odražava *napuštanje politike i abdikaciju od politike shvaćene kao umno samoodgovorno autopojetičko djelovanje*. Usmjerenost na ciljeve koji su transcendentni i heteronomni u odnosu na ono što prvobitno i primarno određuje političku aktivnost, zorno pokazuje odustajanje od tradicije političkog vezane za praksu umne samosvrhovite samodjelatnosti. To se ne događa shodno nekoj iznudici na koju nas primoravaju sadašnje nevolje, kako nas već uvjeravaju današnji ideolozi kapitalizma izričući olako sudove o nemoći političkog da razriješava suvremene društvene probleme, političke i ekonomske, nego je stvar u vezi s time što unutrašnje teškoće kapitalističkog sistema tjeraju sam taj sistem u pravcu likvidacije političkog. Govor o *smrti političkog*, koji je postao gotovo moto današnjeg teoretizma u službi kapitalizmu, označava ustvari njegov pokušaj *usmrćenja* politike kao samostalne umne djelatnosti ili samodjelatnosti, kao samosvrhovite samoodgovorne pojetičke djelatnosti. U svojim najnovijim imperijalističkim i kolonijalističkim poduzecima, kapitalistički sistem prepoznaje političko ne samo kao smetnju i prepreku na svom putu nego u njemu vidi i najozbiljniju *točku otpora*.

Današnja neoliberalna ideologija uzalud se trudi u nastojanju prikrivanja te elementarne činjenice. Ona, vođena u okviru strukture kapitalističkog sistema svojim apstraktnim interesima, u pothvatu supstancijaliziranja ekonomije na račun političkog i uopće onog društvenog, ne pokušava naprosto politiku podčiniti rezonu ekonomije, marginalizirajući je u obliku nekog epifenomena, kao što je to ranije radila njena prethodnica, nego se trudi na svaki način uništiti je i u tu je svrhu upravo namjerava transformirati u biopolitiku ili geopolitiku, kako je gore već bilo navedeno. Trudi se predstaviti politiku isključivo u liku zainteresiranosti za određene urgentne životne probleme, kako nam se to već i patetično saopćava, ili da nam je prikaže u formi neke zasebne dimenzije koja bi navodno bila bitno uvjetovana, kako nasušnom potrebom za

11

Tek naznačavam da ovdje nije riječ o onoj »autokomunikaciji« što se danas sve češće spominje i koja se dovodi u vezu s tzv. »masovnom samokomunikacijom« vezanom za internet i mrežnu komunikaciju. Više o ovome u: Kastels [Castells] 2014, 85–101.

12

Platonova *Država* i njegovi *Zakoni*, kao i Aristotelova *Politika* pa i njegova *Nikomahova etika* su djela na koja se najprije oslanjamo kada govorimo o starogrčkom umnom, političkom i filozofskom nasljeđu.

13

Na ovakav se način na politiku gleda, kao što je sada dobro poznato, još od vremena Machiavellija i Hobbesa.

14

Na činjenicu da spektakl boji našu ukupnu društvenu stvarnost, pa time i političko polje koje zauzima centralni društveni položaj, prvi su temeljno i sistematski ukazali situacionisti. Vidi: Debord 2003. Pažnju treba obratiti i na sljedeći komentar: »... analiza 'društva spektakla', koju je Guy Debord proveo prije više od trideset godina, čini se da nikad nije bila aktualnija, ni urgentnija. U imperijalnom društvu, spektakl je jedno virtualno mjesto, ili točnije, *ne-mjesto* politike. Spektakl je istovremeno ujedinjen i difuzan na takav način da nije moguće razlikovati unutra i izvan – prirodno od društvenog ni privatno od javnog.« (Hard i Negri [Hardt i Negri] 2005, 206.

planiranjem i organiziranjem strateških resursa i potencijala kojima raspolaže naš planet, tako i potrebom da se osvijetle putovi gdje se susreću opći interesi, oslobođeni u sudaru različitih pojedinačnih, apstraktnih interesa. Na taj način, ono što je bilo samosvjesno postavljeno u političkom polju kao određen unutrašnji i derivirani moment političkog pretvara se u njegovo temeljno i ekskluzivno obilježje, dok se ono što upravo predstavlja njegovu bitnu odliku negira i odbacuje. Sve se to radi, grubo rečeno, iz potrebe da se zadovolji kapitalistička požuda i osigura nesmetano funkcioniranje kapitalističkog sistema. Jedino bi u tom pogledu imalo smisla reći da je politika kao umna samosvjesna djelatnost u suvremenom postmodernom dobu postala deplasirana i suvišna. U svakom drugom pogledu, a imajući u vidu neposredno naznačenu stvar, upravo ono što bi danas imalo najviše smisla bilo bi vezano za *afirmaciju autentične politike* shvaćene kao *umne djelatnosti ili samodjelatnosti*, ako nam je, da to ponovimo još jednom, stalo do slobode, samostalnosti i autonomije u političkoj praksi.

4. Filozofija kao politički čin

Ono što sada želimo posebno naglasiti i do čega nam je ovdje naročito stalo tiče se toga da bi *umno mišljenje kao samomišljenje, kao samosvrhovita i samoodgovorna autorefleksivna pojetika, kao takvo* ujedno predstavljalo i jedan *politički čin (politizacija filozofije* koja nema ništa zajedničko s podjarmljivanjem filozofije kao samostalne i samosvjesne umne misaone i kritičke prakse apstraktnim interesima određene realpolitike), kao što bi i *politika* sa svoje strane *kao umno djelovanje ili samodjelovanje, kao samosvrhovita i samoodgovorna samodjelatna pojetika* također bitno i na unutrašnji način izražavala određeno mišljenje na djelu (teoretizacija politike koja nema ništa zajedničko s podčinjavanjem politike kao samostalne i samosvjesne umne djelatne prakse zahtjevima posebnog mišljenja ili određene filozofije). Pri čemu ovdje isto tako niti je riječ o tome da bi filozofija naknadno, slijedom svoje osobnosti, reflektirala i političko iskustvo kao takvo, niti se radi o tome da bi specifične politike, shodno svojim interesima, zastupale određena mišljenja (što, uostalom, spada gotovo u notorne uvide). Posrijedi je takva situacija da filozofija i politika – sagledane u njihovoj zasebnoj i neotuđivoj autonomiji – gotovo *supstancijalno, na imanentan, intrinzičan i bitan način*, u isti mah najprije predstavljaju, ono *političko kao takvo i određenu politiku* kada se radi o filozofiji, a kada je u pitanju politika odražavaju se sami *principi umnog mišljenja* kao i uvijek s tim povezano *jedno određeno mišljenje*.¹⁵

Što bi, dakle, najprije značilo to da *umno mišljenje već kao takvo, u sebi i po sebi, imanentno*, kao jedna samostalna i autonomna praksa, *manifestira ujedno politiku kao takvu*, a onda *uvijek i određenu politiku*? To bi, najsvedenije moguće rečeno, izravno upućivalo na to da samomišljenje kao *umno mišljenje* dijeli *zajedničku strukturu* sa samodjelovanjem kao *umnim* djelovanjem. Navedeno je, podsjećamo, da *umno mišljenje* predstavlja jedno *samomišljenje, samorefleksiju ili autorefleksiju*, kao što je i sugerirano da je kao *samomišljenje samosvrhovito, samoodgovorno i autopojetičko*. Isto je, međutim, bilo rečeno i za *umno djelovanje određeno na način da izražava neko samodjelovanje* koje bi bilo *samosvrhovito, samoodgovorno i autopojetičko*. S obzirom na to da *umno mišljenje*, dakle, u potpunosti odražava paralelnu strukturu *umnog djelovanja*, ono u *bitnom i principijelnom smislu nužno i nedvosmisleno biva obilježeno politikom kao takvom* te se *ujedno ispoljava*

i kao ono političko, političko po sebi ili političko kao takvo. Umno mišljenje naprosto je kao takvo, u svojoj samostalnosti, uvijek i nužno jedno političko mišljenje, političko mišljenje kao takvo.

Utoliko je u okviru ovog horizonta nemoguće zastupati bilo kakvo mišljenje, a da ono u isto vrijeme ne bude shvaćeno i kao nešto političko i kao jedan konkretan politički čin. Apolitičko bi mišljenje u ovom sklopu prije označavalo nekakav *contradictio in adjecto*. Današnji pokušaj da se *depolitizira* mišljenje i transformira u nešto što ni na koji način ne bi odražavalo i ono političko, ne može se u krajnjem smislu nikako drugačije objasniti do *ideološkom potrebom da se osigura nesmetano funkcioniranje kapitalističkog sistema*, pri čemu ovdje nije prvenstveno riječ o tome da bi tek određena (politička) mišljenja predstavljala smetnju u tom funkcioniranju, već da bi *mišljenje kao takvo*, u svom *umnom i političkom biću*, oličavalo *prijetnju* po taj sistem. Sama mogućnost da se mišljenje svojom *autonomijom* i svojim *samostalnim umnim interesom* može ispriječiti na putu kapitalističkog »razvoja« još uvijek djeluje kao najozbiljnija prijetnja po tekući kapitalizam. Određena zasebna mišljenja koja su neprijateljski raspoložena prema tom sistemu »samo« naglašavaju i eventualno zaoštravaju tu stvar.

Što se tiče stava da umno mišljenje kao samomišljenje u svom činu mišljenja uvijek nužno otkriva i nekakvu *posebnu* politiku, koja se konkretno može ispoljavati i kao jedna *realpolitika*, preostaje nam da ukažemo na to da se ono *političko*, kao samosvrhovita, samoodgovorna autopojetička djelatnost¹⁶ u uvjetima društvene zbilje uvijek manifestira kao *određena politika*, a da to, razumije se, pri tom ni u kom slučaju ne znači i zamaglivanje njegove *opće* političke prirode. Na kraju krajeva, upravo mu njegovo političko *biće* omogućuje diferencijaciju i separaciju, izdvajanje u neki konkretni lik političkog koji izražava i ističe *posebno* političko značenje. I jedino se o tome zapravo i radi tako da je vrijedno ponavljanja ono što je osnovno, na uštrb moguće štete proizvedene takvim ponavljanjem. Osnovno bi, dakle, bilo sljedeće: kao *samodjelovanje* koje ima isključivo *svrhu u sebi*, na sebe samo je upućeno i sebe samo *proizvodi*, *politika* se u konkretnim uvjetima društvene zbilje *uvijek i nužno* nameće u formi *posebne* samosvrhovite, samoodgovorne autopojetičke djelatnosti, a eventualno posljedično u obliku jedne posebne *realpolitike*, koja sa svoje strane neminovno u isto vrijeme odražava *opće umno političko biće*.

Da *umno misliti bitno znači i politički misliti*, konačno može negirati samo ono mišljenje koje *nije* umno i političko mišljenje, koje je, dakle, *neumno* i lišeno onog političkog u sebi, ali je zato takvo mišljenje itekako podložno interesima moći i ideološkoj ostrašćenosti. Nije slučajno uostalom da su sva

15

Tezu da *politika u bitnom predstavlja mišljenje*, u suvremenoj filozofiji na specifičan način brani Badiou, dok uvjerenje po kojem je *politika neodvojiva od univerzalnog umnog potencijala*, koji podrazumijeva učešće svih u političkom procesu koji zastupaju, izričito ili neizričito i svjesno ili nesvjesno, određena mišljenja, teza je koju, isto tako na poseban i jedinstven način, obrazlaže Rancière. Ovim ujedno nije rečeno i to da su to jedina dva autora koja stoje na spomenutim stajalištima, kao što time također nije rečeno da se naše mišljenje, koje ovdje razvijamo, na isti način ili u potpunosti ogleda u njihovim. Ovom

prilikom naročito ostavljamo po strani specifično Badiouovo mišljenje o imanentnom karakteru političkog mišljenja koje bi u bitnom bilo neovisno od onog filozofskog. Vidi ovom prilikom npr. Badiju [Badiou] 2008; Ransijer [Rancière] 2012.

16

Na isticanju *autonomije* politike i u tom okviru na njenom kreativnom i imaginativnom biću posebno je godinama u svojim radovima nastojao Cornelius Castoriadis. Vidi ovom prilikom: Castoriadis 1987, 71–165.

ona mišljenja koja su u službi kapitalističkog »razvoja« i tzv. društvene (postpolitičke, transpolitičke) demokracije u isti mah najčešće upletena i u pot-hvat *depolitizacije* mišljenja, gdje se pod plaštom najnovijeg globalističkog i transhumanističkog »humanizma« (humanizam oslonjen na moć tehnologije i uspjehe postindustrijskog globalnog kapitalizma) na najraznovrsnije načine i putem najrazličitijih sredstava sprječava (nerijetko, kako je već natuknuto, paradoksalno i putem njegovog navodnog poticanja) upražnjavanje mišljenja kao umnog i političkog mišljenja. Taj zadatak neposredno već sprovode, službene i neslužbene, institucije koje su zadužene za oblast odgoja i obrazovanja i one gotovo u potpunosti kontroliraju taj proces.¹⁷

Tako se pokazuje da je zadatak *repolitizacije* mišljenja u perspektivi moguće *emancipirajuće alterglobalizacije* zapravo stvar od presudnog značaja. Pored toga što se nastojanjem na repolitizaciji *obnavlja* ukupni *samokritički* potencijal mišljenja, time se istovremeno *revitalizira i reaktualizira* njegov *univerzalni* politički potencijal koji ukazuje i na to da *ni realpolitika nije izuzeta od mišljenja i da u biti uvijek odražava određeno mišljenje*. Ovo, naravno, najviše smeta onima koji bi htjeli u vidokrugu svojih borniranih ideoloških gledišta neposredno i u nedostatku umnih argumenata suditi različitim emancipatorskim *političkim mišljenjima*, nekritički ih obesnaživati, osuđivati i odbacivati shodno vladajućim interesima moći koji su, naravno, izravno u vezi s čitavim sistemom današnjeg globalnog kapitalizma.

5. Politika kao mišljenje na djelu

S druge strane, baš poput umnog mišljenja ili samomišljenja, koje, kako je rečeno, kao *samosvjesna samosvrhovita* i *samoodgovorna autorefleksivna pojetika* u biti i kao takvo ujedno predstavlja i *jedan politički čin*, i *politika* bi sada, kako je također bilo naznačeno, kao *umno djelovanje ili samodjelovanje*, kao *samostalna, samosvrhovita* i *samoodgovorna samodjelatna pojetika* također bitno i na unutrašnji način, *immanentno izražavala određeno mišljenje na djelu*. Ona odražava kako *principe* umnog mišljenja, tako i uvijek s njima povezano *određeno mišljenje*.

Dijeleći, dakle, *zajedničku strukturu* s umnim mišljenjem koju odlikuje *samosvrhovitost, samoodgovornost i samoproizvođenje*, umno djelovanje kao samodjelovanje i *samostalna samosvrhovita samoodgovorna autopojetika* u *bitnom i principijelnom smislu nužno i nedvosmisleno* biva obilježeno *umnim mišljenjem kao takvim* te se *ujedno ispoljava i kao samo mišljenje* na djelu, *koje odražava mišljenje po sebi ili mišljenje kao takvo*. *Umno djelovanje* je naprosto *kao takvo, u sebi i po sebi, kao jedna samostalna samosvjesna praksa* uvijek i nužno jedno *supstancijalno umno mišljenje koje na djelu odražava umno mišljenje kao takvo*. Tako bi se i u okviru ovog horizonta, upravo kao i u onom što se odnosi na umno mišljenje, gdje je bilo rečeno da je nemoguće zastupati bilo kakvo mišljenje, a da ono u isto vrijeme ne bude shvaćeno i kao nešto političko i kao jedan konkretan politički čin, isto tako moglo reći da je nemoguće zastupati bilo kakvu politiku, a da ona pritom ne otkriva i ne pokazuje najprije vlastitu umnu strukturu koju zajednički dijeli s umnim mišljenjem, te se stoga može reći da uvijek otkriva i pokazuje i vlastitu misaonu strukturu, a onda konačno uvijek i nužno otkriva i pokazuje i određeno mišljenje koje joj leži u pozadini. Kao što je bilo rečeno da bi u postojećem sklopu odnosa između umnog mišljenja i umnog djelovanja *apolitičko mišljenje* prije označavalo nekakav *contradictio in adjecto*, tako bi i u ovom slučaju trebalo

reći da je nekakva *nemisaona politika proturječan i dominantno ideološki iskaz*.

Sasvim u duhu ovako iskazane stvari i ovdje bi se moglo istaknuti da se pokušaj osamostaljenja politike u odnosu na umno mišljenje s pretenzijom da je se promatra kao jedna *samodovoljna razumska djelatnost* (uglavnom kao tehnika vladanja, planiranja i organiziranja) također ničim drugim ne može objasniti do *ideološkom potrebom da se osigura nesmetano funkcioniranje kapitalističkog sistema*. Pri tome ni u ovom slučaju isto tako prvenstveno ne bi bila riječ o tome da tek *određene politike predstavljaju smetnju u tom funkcioniranju*, već da bi *politika kao takva*, u svom *umnom biću oličavala prijetnju po taj sistem*. *Sama mogućnost* – stvari bi opet važile na isti način – *da se politika svojom autonomijom i svojim samostalnim umnim interesom može ispriječiti na putu kapitalističkog »razvoja« još uvijek djeluje kao najozbiljnija prijetnja po tekući kapitalizam*. »Određene zasebne« politike »koje su neprijateljski raspoložene prema tom sistemu 'samo' naglašavaju i eventualno zaoštravaju tu stvar«, da ponovimo to još jednom u kontekstu u kom je ovdje riječ o umnom djelovanju.

Kao što smo za umno mišljenje rekli da ono kao samomišljenje, u svom činu mišljenja uvijek nužno otkriva i nekakvu posebnu politiku koja se konkretno može očitovati i kao jedna realpolitika, u obavezi smo da ukažemo na to kako se umno djelovanje kao samodjelovanje, kao samosvrhovita, samoodgovorna autopojetička djelatnost u uvjetima društvene zbilje uvijek manifestira kao određeno mišljenje. Ono se također uvijek i nužno nameće u formi jednog posebnog samosvrhovitog, samoodgovornog autopojetičkog mišljenja, koje sa svoje strane neminovno u isto vrijeme odražava opće umno misaono »biće«.

Konačno, da umno djelovati bitno znači i misaono djelovati, to može, slično kao i u prethodnom slučaju, negirati samo ona politika koja nije umna i misaona politika, koja je, dakle, *neumna i lišena onog umnog misaonoga u sebi*, ali je zato takva politika, kao što smo nagovijestili i u slučaju mišljenja, nesumnjivo posebno podložna interesima moći i ideološkoj ostrašćenosti. I ovdje se može naglasiti da su sve one politike koje su u službi kapitalističkog »razvoja« i tzv. društvene (postpolitičke, transpolitičke) demokracije u istima mah najčešće upletene i u pothvat, sada »osamostaljivanja« politike, gdje se pod plaštom najnovijeg globalističkog i transhumanističkog »humanizma« na najraznovrsnije načine i putem najrazličitijih sredstava sprječava upražnjavanje politike kao umne i misaone djelatnosti. Ova se u najboljem slučaju, kako je već ocrtano, svodi na svoje derivirane forme kakve su biopolitika i geopolitika, ali i ova tendencija, bilo je već sugerirano, svjedoči o gubitku *autentične* politike i o pokušaju da se ona sasvim odstrani. U međuvremenu različite suspenzije odrađuju stvar.

Tako se još jednom pokazuje, baš kao u prethodnom primjeru gdje je bilo kazano da je zadatak *repolitizacije* mišljenja u perspektivi moguće emancipirajuće alterglobalizacije zapravo stvar od presudnog značaja, da je i zadatak

17

Evo što je jednom prilikom, nekim drugim povodom, o tom procesu rekao Bertolt Brecht: »Posvuda vidimo institucije koje traže bogalje, jednoruke ili jednonoge ili beznoge. Poslove uprave najbolje mogu obavljati glupani. Naši čuvari moraju biti razbijači, da bi mogli obavljati svoju dužnost, a naši suci

slijepci. Istraživači gluhočujem ili barem nijemi. A izdavači knjiga i novinara računaju samo sa analfabetima, da ne padnu pod stečaj. Ono što se naziva mudrošću ne iskazuje se u pronalazanju i iskazivanju istine, nego u pronalazanju neistine i veće ili manje finoće prešućivanja.« (Brecht 1981, 179–180)

osmišljavanja politike kao umne i misaone politike u perspektivi jedne univerzalno emancipatorske alternativne globalizacije *stvar od presudnog značaja*.¹⁸ Nastojanjem da se revitalizira *umni misaoni potencijal* politike *obnavlja* se njena ukupna *emancipatorska snaga*, koja je danas, bez sumnje, kako se pokazuje, urgentno potrebna. *Opća politička mobilizacija*, kako je već ranije bilo rečeno i sugerirano, »može smetati samo onima koji bi htjeli u vidokrugu svojih borniranih ideoloških gledišta neposredno i u nedostatku umnih argumenata suditi različitim emancipatorskim«, u ovom slučaju i u prvom redu *realpolitikama*, prokazivati ih, osuđivati i likvidirati »shodno vladajućim interesima moći koji su, naravno, izravno u vezi s čitavim sistemom današnjeg globalnog kapitalizma«.

6. Zaključna bilješka

Moderni buržujski kapitalistički parlamentarni model politike, ilustracije radi, ne predstavlja neki izvorni, uzorni i prirodni obrazac političkog života, kako nam to već sugeriraju ideolozi kapitalizma, već se on nametnuo kao takav u borbi kapitalizma sa svojim konkurentima. Socijalističke i komunističke revolucije ne predstavljaju nekakve nakaradne izuzetke u redovnom političkom životu, čije je postojanje poželjno što prije neutralizirati, nego su u pitanju legitimni pokušaji razvijanja određenog političkog modela. *Autonomija politike* upravo to označava – *samostalnost u kreiranju odluka*, pri čemu je ta samostalnost proizvod *samosvjesnog refleksivnog držanja*. Samostalne su samo one države i zajednice, oni narodi što autonomno donose zakone, uredbe i razne propise, i koji uopće autonomno osmišljavaju oblike društvenog života, načine njegovog organiziranja i upražnjavanja.

»Jednostavno možemo reći: svaka emancipatorska politika, ili politika koja nalaže egalitarnu maksimu, mišljenje je na djelu. Dakle, mišljenje je pravi način na koji istina prožima i natkriljuje ljudsku životinju. U takvoj subjektivnosti, granica interesa je preskočena na taj način što je prema njoj politički proces ravnodušan [...]. Događaj je politički ako je tvar događaja zajednička, ili ako događaj nije prouzrokovalo ništa drugo do mnoštvo zajednice. 'Zajednica' ovdje nije brojni koncept. Mi kažemo da je događaj ontološki zajednički, utoliko što taj događaj prenosi virtualni zahtjev svih. 'Zajednica' je neposredno univerzalizirajuća. Djelotvornost politike potječe iz tvrdnje prema kojoj o 'svakom x postoji mišljenje' [...]. Preko riječi 'zajednica' prepoznato je da iz ovog mišljenja, ako je ono političko, sve potječe [...]. U slučaju politike univerzalnost je unutrašnja, a ne samo sudbinska [...]. Činjenica da je politički događaj zajednički određuje da su svi virtualno pobornici mišljenja, koje proizlazi iz događaja [...]. U tom se iskazu iskazuje da je političko mišljenje topološki zajedničko, što će reći da može postojati samo kao mišljenje svih. Efekt zajedničkog karaktera političkog događaja je to što politika, kao takva, predstavlja beskrajni karakter situacija [...] ona obrađuje beskonačno kao takvo. To je njeno polazište: situacija je otvorena, nikada nije zatvorena, a mogući rad je njena imanentna subjektivna beskonačnost. Zato što je samo tu raspravljanje o mogućem (i, dakle, o beskonačnosti situacije) sam proces.« (Badiju [Badiou] 2008, 70, 101–103)

U velikoj mjeri, blago rečeno, to danas nije u igri na svjetskoj političkoj sceni. Malim državama i »malim« narodima nametnut je *heteronomni* model politike. Od njih se autoritativno očekuje da prihvate postojeće političke obrasce i da ih uglavnom u cijelosti podražavaju. Staro poznato ime za tu praksu je *kolonijalizam*, koji se u raznovrsnim suvremenim neo-oblicima rasprostire po čitavoj zemaljskoj kugli.

Literatura

- Altiser, Luj [Althusser, Louis] (1975): *Elementi samokritike*. Prev. Mladen Kozomara. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Arendt, Hannah (1991): *Vita activa*. Prev. Višnja Flego, Mirjana Paić-Jurinić. Zagreb: IP August Cesarec.
- Badiju, Alen [Badiou, Alain] (2008): *Pregled metapolitike*. Prev. Radoman Kordić. Beograd: »Filip Višnjić«.
- Brecht, Bertolt (1981): *Dramski tekstovi*, sv. 1. Prev. Truda Stamać *et al.* Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost.
- Castoriadis, Cornelius (1987): *The imaginary institution of society*. Cambridge: Polity Press.
- Debord, Guy. 2003. *Društvo spektakla*. Prev. Aleksa Golijanin. *Anarhija / blok 45*. Dostupno na: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/guy-debord-drustvo-spektakla> (pristupljeno 30. 9. 2021.).
- Džejmson, Fredrik [Jameson, Fredric] (1984): *Političko nesvesno. Pripovedanje kao društveno-simbolični čin*. Prev. Dušan Puhalo. Beograd: »RAD«.
- Hart, Majkl [Hardt, Michael]; Negri, Antonio (2005): *Imperija*. Prev. Miroslav Popadić. Beograd: IGAM.
- Kastels, Manuel [Castells, Manuel] (2014): *Moć komunikacija*. Prev. Tijana Spasić, Đorđe Trajković. Beograd: CLIO.
- Koka, Jirgen [Kocka, Jürgen] (2016): *Istorija kapitalizma*. Prev. Matija Matić. Beograd: CLIO.
- Kozomara, Mladen (2006): *Četiri predavanja o umu*. Beograd: Plato.
- Kozomara Mladen (1988): »Politika filozofije«, *Filozofski godišnjak* 1 (1988), str. 136–158.
- Lefebvre, Henri (1965): *Métaphilosophie*. Pariz: Les Éditions de Minuit.
- Marcuse, Herbert (1968): *Čovjek jedne dimenzije. Rasprave o ideologiji razvijenog industrijskog društva*. Prev. Branka Brujić. Sarajevo: »Veselin Masleša«.
- Marks, Karl [Marx, Karl], Engels, Fridrih [Engels, Friedrich] (1945): *Komunistički manifest*. Prev. Moša Pijade. Beograd: Kultura.
- Ransijer, Žak [Rancière, Jacques] (2012): *Na rubovima političkog*. Prev. Ivan Milenković. Beograd: Fedon.
- Roza, Hartmut [Rosa, Hartmut] (2019): *Odnosi prema svetu u doba ubrzanja*. Prev. Željko Radinković. Novi Sad: Akademski knjiga.
- Sartre, Jean-Paul (1981): *Filozofske i političke rasprave*. Prev. Nadežda Čačinović Puhovski *et al.* Zagreb: Školska knjiga.
- Žižek, Slavoj (2019): *Kao lopov usred bela dana. Moć u doba postčovečanstva*. Prev. Marko Pavlović. Beograd: Laguna.

Da potencijalna alternativna transkapitalistička globalizacija mora biti u vezi s kvalitativnim i revolucionarnim promjenama, gdje se kvaliteta probija na račun kvantitete, revolucije na račun reformskih procesa te razvoj uopće na račun samog rasta, mišljenje je koje je naročito zastupao Marcuse. »Takva kvalitativna promjena bi bila prijelaz u viši stupanj civilizacije ako bi tehnika bila koncipirana i

upotrijebljena za pacifikaciju borbe za život. U cilju jasnog indiciranja prevratničke implikacije ove formulacije napominjem da bi novo usmjerenje tehničkog progressa bilo obrat postojećeg. Dakle, ne naprosto kvantitativan rast predominantnog (znanstvenog i tehnološkog) racionaliteta, već njegova prevratnička transformacija, nastanak nove ideje Uma, u teoriji i praksi.« (Marcuse 1968, 211)

Srdan Maraš

Thinking as a Political Act and Politics as Thought in Action

On the Subject of Thinking and Acting as Forms of Rational Life

Abstract

This paper discusses the relationship between rational thought and rational action, between philosophy and politics, in a perspective in which this relationship, if properly understood, turns out to be decisive for the repoliticisation process that seems to impose itself as an urgent obligation of our time. It will be shown that the ancient Greek experience of understanding philosophy and politics, transformed in in modernity in a certain way, is also relevant to the contemporary emancipation of our rational life. And in this context of rational life, it is shown that thought is always a political act and politics, in turn, always presents specific thought.

Keywords

rational thought, rational action, self-reflection, self-action, philosophy, politics